

ŠTA UMESTO VERE*

Pred bogoslova problemima religije bavili su se i bave se filozofi. Danas, osim filozofa i bogoslova, o religiji i njenom odnosu prema ostalim oblastima ljudskog duha (filozofiji, umetnosti i nauci) govore i mnogi drugi stručnjaci različitih struka i specijalnosti. Jedan od njih je i Radojica Tautović, „naš vrsni kritičar i erudita”¹⁾ *Šta umesto vere* je, „posle niza studija i monografija, koje su sa blagonaklonošću primljene od kritike i publike”²⁾ nova knjiga R. Tautovića. Sačinjava je deset ogleada, od kojih su četiri dosad neobjavljivani. Najstariji oglead je iz 1966, a najnoviji iz 1986. godine. Razlog ovakve kompilacije, ili možda retrospektive, čitaocu ostaje nepoznat, ali teško je oti se utisku da to možda nije bila kreativna neinvencija autora. Kako bilo, knjiga je pred nama, dakle suočimo se s njom.

Tautovićeva teza da će umetnost zameniti religiju ujedno je i odgovor na pitanje postavljeno naslovom. Na samom početku jedan implikativni sud izaziva nedoumicu: „Ako je umetnost pozvana da zameni religiju, onda se mora postaviti pitanje o vrednosti, koju bi umetničko stvaranje imalo da stavi namesto svetinje.” Umesto da odredi to nešto što je p(r)ozvalo umetnost, Tautović pokušava da kategoriju svetinje objasni tj. „pogleda izbliže”. Pokušava jer, kao što je poznato, reč „sveto” manje je srećno rešenje prevoda latinskih prideva *sanctus* i *sacer*, te se stoga mora obratiti pozornost na ovu distinkciju u srpskom ili hrvatskom jeziku. U drugom ogleadu pod nazivom „Krst na Helikonu” auctor kaže da „treba identifikovati ono što religija potvrđuje kao svoju specifičnu i vrhovnu vrednost. Bez ikakve sumnje,

*) Radojica Tautović, *Šta umesto vere* (savremena umetnost i religija — ogleadi, Novo delo, Beograd, 1986, str. 156.

¹⁾ Iz recenzije M. B. Štjakovića.

²⁾ *Ibid.*

to je *svetost* ili *svetinja*. Budući da proishodi iz boga kome je svojstvena, svetost nadvišava čak i samu *čovečnost*; u stvari, ona je negira." Shodno tome „... ljudskost biva obezvređena i poništena, čim se dovede u odnos sa svetošću kao atributom beskonačnog božanstva" (str 44). Ovo je donekle udaljavanje od pokušaja s obzirom da je Tautoviću „svetinja kao nadljudska kategorija" *conditio sine qua non* u određenju odnosa između umetnosti i religije. Drugim rečima, „sveto" je implicirano kao obeležje osobe, kao atribut stvari prirodnog sveta ili kao atribut beskonačnog božanstva. Namerna (svesna) ili ne, Tautovićeva sinteza (zbrajanje) „sanctus et sacer" doima se neveštom i nezgrapnom što samo otežava (onemogućava) kasnije određenje pomenutog odnosa.

Estetske projekcije prevazilaženja čovekove rastrganosti i poniznosti u raslojenom društvu manifestuju se kao katarza i uzvišenost. Reč je o projekciranju samoprevazilaženja na estetičkom planu — konkretno, u sakralnoj umetnosti. Katarzisom se vernik uzdiže iznad ovozemaljske tragedije i na taj način „uzvišava iznad tragičnih raskola" (jednostranosti, nesavršenosti i smrti). Pretpostavljajući da je čovekovo samoprevazilaženje isto što i čovekovo samopotvrđivanje, Tautović nam saopštava da u običnoj sakralnoj umetnosti pojam uzvišenosti odgovara čovekovom samoporicanju. Kontakt umetnosti s modernom naukom obavezan je da bi umetnost prevazišla samu sebe i promenila svoje tradicionalne karakteristike. Za to postoje dva velika razloga: prvi — prevazilaženjem sopstvenog izraza i karaktera umetnost izražava čovekovo samoprevazilaženje; drugi — samoprevazilaženjem sebe umetnost se osposobljava da zameni religiju. Drugim rečima, da bi umetnost zamenila religiju ona mora apsolutnoj istini religije suprotstaviti drugu delotvornu i nadmoćnu istinu, u protivnom, ako se verskoj dogmi suprotstavi iluzijom proći će kao dim na vetru. Da ne bi bila oduvana mora komunicirati s naukom, jer iluzija se u nauci pretvara u istinu kao što se u *Opus-u Alchymicum-u prima materia* pretvara u zlato. S takvom istinom „nema šale i s njom se ne može igrati" (str. 18). Integrisanjem lepog kao produkta umetnosti i istinitog kao produkta nauke satrćemo religiju — ionako je „herojsko doba religije" (u kome su propovednici i sledbenici žrtvovali svoja tela verujući u neku apsolutnu istinu) prošlo. Određenje Džihada i „religioznih fantoma" koji „sve više deluju u društveno-političkom životu, pa čak i u masovnim ratnim ubistvima" (str. 123) kao kratkotrajnog „rasplamsavanja" „dogorevajuće sveće religije pre nego što utrne *zauvek*" (str. 28. podvukao N. K.), nije nimalo uverljivo (tačno). Po Tautoviću otpor koji religija pruža svom neminovnom umiranju samo

je potvrda agonije u kojoj se ista nalazi. Otpor će biti savladan. „Ali šta posle njegovog sloma? Šta će doći umesto religije?... Ne politika. Ne filozofija. Nego umetnost.” (str. 123—124). Nešto slično moglo se čuti „na dan 5. maja 1925. godine, na petom sveruskom kongresu umetnika,” naime, „Kalinjin je izjavio da je to neuralgično pitanje (šta će doći umesto religije? — prim. N. K.) postavio Lenjinu. Po njemu, Vladimir Iljič je smatrao da bi hramove i obrede moglo zameniti — pozorište.” (str. 124). Lako (i paušalno) je zaključiti da knjiga Radojice Tautovića rezultira iz povesne objave i prognoze Maksima Gorkog da će este-

tika biti etika budućnosti.

Tautović govori o istini kao o onome što nedostaje umetnosti da bi mogla zameniti religiju. „Delotvornu i nadmoćnu istinu” treba protivstaviti apsolutnoj istini religije. Pri tom sakriva neskriveno (gr. ἀληθῆα = „istina”, od ἀ-λῆθης = ne-skriven) ili ne pokušava da nam ga otkrije. Ako je to *adequatio* onda je interno svjstvo suda nedopustivo, i nemoguće je izgraditi jole dobru misaonu konstrukciju na jednom neodređenom pojmu, naročito ako je to jedan od temeljnih pojmova filozofije, kojem se ne sme pristupiti beskrvno i apatično. Na žalost, auktorov mačehinski odnos prema terminima relevantnim za njegovo delo, tj. knjigu o kojoj je ovde reč, očigledan je i na njemu drugim mestima. Tako u ogledu pod naslovom „Tehnomicizam”: „... ako je specijalizovana podela rada prevaziđena, onda i klasna podela društva mora biti ukinuta. Ili, što je isto, naučno-tehnički prevrat implikuje i stimuliše društvenu revoluciju koja, dokrajčujući otuđenost među ljudima, likvidira i otuđenost među raznim sferama kulture. U osnovi, demistifikovanje tehnike i nauke svodi se na to razotuđenje. Ovo drugo, međutim, nikako ne treba zamišljati kao jednostavan proces. Na kulturnom planu, ono ne znači pretvaranje svakog pojedinca u nekakvog svaštara koji, bez izbora i sistema, guta informacije iz najraznorodnijih specijalnosti. Zbog eksplozivnog porasta takvih informacija, ovo pretvaranje je isto toliko nemoguće koliko i nepoželjno.

Enciklopedizam nije isto što i eklektizam. On se ne poklapa sa eklektičnim, haotičnim sabiranjem svakojakih informacija. Isto sabiranje, uostalom, na nužan način prelazi u dezinformaciju: ono mora dovesti do toga da neka bitna obaveštenja budu zatrpana i zamračena gomilom tričavih podataka. Da bi se izbeglo dezinformisanje te vrste, neophodno je da *kolekciju* raznovrsnih znanja prati njihova *selekcija* koju vrši kritičko i sintetičko mišljenje.” (str. 63—64). Stojimo zapanjeni pred ovako pogubnom proizvoljnošću — dva sinonima *par excellence*, eklekticizam i selekcionizam, kod Tautovića stoje

potpuno disonantno. Eklekticizam nije nikakvo, a još manje haotično, sa-biranje. Osnovno značenje grčkog glagola ἐκ-λέγω je „izabirati”, „odabirati”, kao i latinskog se-ligo (se-lego).

Ali nešto mnogo stravičnije od celokupne auktorove terminološke proizvoljnosti jeste njegovo *masakriranje umetnosti*. Hrpa izraza kao što su „sakralna umetnost”, „obična sakralna umetnost”, „podumetnost (umetnost masovne kulture)”, „anti-umetnost (elitna umetnost)”, „degenerisana umetnost”, „savremena umetnost”, „moderna pseudo-umetnost”, „nadumetnost”, „nepatvorena umetnost” „neugasiva umetnost kao *lux in tenebris*” najbolji je pokazatelj koliko i kakve krvi treba da isteče. Zar nerazumevanje mora uvek hodati zajedno s netrpeljivošću? Ili nije baš uvek tako? Evo jednog primera — Klara Cetkin evocirajući svoje sećanje na Lenjina, citira ga sledećim rečima: „Svaki umetnik, svako ko sebe smatra umetnikom ima prava da stvara slobodno, u saglasnosti sa svojim idealom, nezavisno ni od čega..... Ja pak imam smelosti da priznam sebe za, ‚varvarina’. Ja nisam u stanju da smatram dela ekspresionizma, futurizma, kubizma i ostalih ‚izama’ višom manifestacijom umetničkog genija. Ja ih ne razumem. Ja ne osećam nikakve radosti od njih.” Njen komentar bio je: „Nisam se mogla uzdržati i priznala sam da i ja nemam čula da razumem zašto za umetničko izražavanje duševnih nadahnuća treba da služe trougli umesto nosa i zašto revolucionarna težnja za aktivnošću treba da pretvori ljudsko telo, u kome su organi povezani u jednu skladno složenu celinu, u nekakvu mekanu, neuobličenu vreću, postavljenu na dve štule, s dvema vilicama u kojima ima po pet zuba u svakoj.”

Lenjin se od srca zasmejao.

„Da, draga Klaro, ništa se tu ne može uraditi, mi smo oboje — staži.”³⁾

To što umetnost odbacuje sve ono što se nalazi unutar konkretnog prikazivanja, odnosno, prikazivanja *konkretuma*, ne daje nam za pravo da je nazivamo „degenerisanom”. Ona je samo iznašla novu normu kojom priznaje isključivo zakon umetničkih vrednosnih odnosa. Postojanje dve ili više umetničkih normi ne daje (ne uslovljava) primat jednoj nad ostalim. Degenerisanje nastupa tek onda kada se jave besmisleni i nedotupavni zahtevi upućeni umetnosti: sociološki, etički, gnoseološki...

³⁾ Iz zbornika V. I. Lenjin *O književnosti*, preveo Dragiša Živković, 1966. Beograd, str. 198–199.